MEDEDELINGEN

HEEMKRING OKEGEM

29e Jaargang, 2004, nr. 3
VERSCHIJNT DRIEMAANDELIJKS
Afgiftekantoor Ninove 1
3e trimester 2004

BESTUURSLEDEN

Voorzitter: Herman Van Isterdael, Idevoordelaan 27, Okegem (054/32.23.02)
Secretaris: Patrick Praet, Kievitlaan 25, Ninove (054/32.71.58)
Penningmeester: Suzanne Van der Speeten, Hazeleerstraat 19, Okegem
(053/66.76.89)
Bestuursleden:
Jozef Van der Speeten, Guldenboom 12, Okegem (054/33.55.75)
Godelieve De Deyn, Kouterbaan 34, Okegem (054/33.48.70)
André Segers, Idevoordelaan 25, Okegem (054/33.65.68)
Herman Brantegem, Hazeleerstraat 24, Okegem (053/68.04.51)

Uitgegeven met de steun van het stadsbestuur van Ninove.

Verantwoordelijke uitgever: Herman Van Isterdael Idevoordelaan 27, 9400 Okegem-Ninove
Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Een jaarabonnement op Mededelingen Heemkring Okegem kost amper 4 Euro. Erelid wordt men vanaf 6 Euro. Lid worden kan door de som te storten op rekeningnummer
850-8193434-36 van Heemkring Okegem.

Voorzijde: Okegemnaars aan het werk in een baksteenbakkerij in Noord-Frankrijk (na 1e Wereldoorlog). Van links naar rechts: 1. ? 2. René vernaillen 3. Jozef ... 4. René Van de Perre 5. Julien Baeyens.

STEENBAKKERS en STEENBAKKERIJEN te OKEGEM[1]

door Herman BRANTEGEM

In het begin van de 19e eeuw was de toestand van de bewoning en behuizing niet erg rooskleurig te Okegem. Philippe Van der Maelen typeert in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek van Oost-Vlaanderen* het uitzicht van de woningen te Okegem rond 1830 als volgt: "*De meeste huizen zijn van hout en leem en bedekt met stro*"[2].

Rond die tijd begon de "verstening" in onze streken door te breken niettegenstaande de baksteen reeds lang vóór onze tijdrekening bestond, aanvankelijk als een minderwaardig vervangmateriaal voor natuursteen en hout, later als het belangrijkste bouwmateriaal. Vanaf de 19e en begin 20e eeuw zou baksteen het belangrijkste bouwmateriaal worden en had iedere gemeente zijn kareelovens. De eerste aanvragen "*tot het plaetsen van kareelovens op hunne erven binnen deselve gemeente*" werden ingediend door Adriaen Van der Straeten, aan de Beek en door Anna Catharina Neuckermans, weduwe De Brabanter aan de Kattestraat. Een "Informatie van commodo en incommodo" werd gehouden op 28 april 1843. Vanaf die datum komen nu regelmatig aanvragen "*tot het plaetsen van kareelovens*" bij het gemeentebestuur toe.

Tot voor kort werd baksteen nog steeds op ambachtelijke wijze geproduceerd. De oude manier van het handvormen en bakken in open lucht moest wijken voor de geïndustrialiseerde

---

[1] Geraadpleegde werken: DE SOMER Patricia, *Van klei tot baksteen*, Stad Antwerpen, 1984; *Baksteen en steenbakkerijen in Vlaams-Brabant*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, jaargang 2002, nr. 5-6; *Ons Heem*, jaargang 1999.

[2] *Sociaal-economische evolutie*, p. 39-59, in: *Mededelingen Heemkring Okegem*, 11e jaargang, 1986 nrs. 1-2.

baksteenfabricatie. Op de Open Monumentendag van 2003 kon je in het Ninoofse drie steenbakkerijen bezoeken: de steenbakkerij Hove in de Lindendreef, die sinds 1946 operationeel is, de steenbakkerij Raes te Outer en de steenbakkerij Van Laethem te Meerbeke.
Tegenwoordig wordt baksteen volledig automatisch geproduceerd en behoren veldovens bijna tot het verleden. Vooral willen we in deze bijdrage een beeld geven van de baksteentechnologie in onze streken.

De woorden steen - kareel

Het Nederlandse woord "steen" is ontleend aan het Griekse *stia* (steentje). In ons taalgebied spreken we niet alleen over "steen" als we het over de harde delfstof uit de natuur hebben, maar ook als het om een kunstmatig vervaardigde stof gaat, zoals baksteen. Baksteen is het materiaal dat men bekomt door het verhitten van klei op de gepaste temperatuur meestal tussen 850 en 1200 graden Celsius. Baksteen wordt ook "brik" of "kareel" genoemd.

Waarom schakelde men over van hout en leem naar baksteenhuizen?

Bouwen in steen is altijd een uiting geweest van rijkdom, luxe en status. Dat was in onze steden reeds in de 13e eeuw zo en dit verschijnsel verspreidde zich naar het platteland. Tegenover hout heeft baksteen het evidente voordeel onbrandbaar te zijn en geen onderhoud te vergen. De voordelen tegenover natuursteen liggen op een ander vlak. Baksteen is goedkoper en gemakkelijker te verwerken. De warmtegeleiding van de meeste natuurstenen ligt driemaal hoger zodat de isolerende eigenschappen van baksteen duidelijk beter zijn. Het gewicht is lager en de brandweerstand is hoger. De thermische uitzet-

tingscoëfficient is laag, zodat het gevaar voor scheurvorming in de muur zeer klein is. Natuurstenen worden door de "zure regen" aangevreten. Baksteen is poreus en kan zeer snel vocht opnemen en weer afstaan. In warme, vochtige ruimten wordt het vocht doorheen baksteenmuren naar buiten getransporteerd. In regenrijke streken zoals bij ons is dit zeer welkom.

Geschiedenis van de baksteen

Tienduizend jaar geleden werden de eerste steden gebouwd in het Twee-Stromenland uit ongebakken klei. De baksteen, het meest gebruikte bouwmateriaal tot op de dag van vandaag, is dan ook het oudste kunstmatige materiaal van de mensheid.

Rond 5000 vóór Christus werden waarschijnlijk de eerste bouwstenen gebakken, vanaf 2000 vóór Christus werd de baksteen veel gebruikt voor monumentale gebouwen. In het Indisch gebied heeft met bakstenen gebouwen blootgelegd uit het 3e eeuw vóór onze jaartelling.

Vanaf ongeveer 500 vóór Christus wordt de baksteen op grote schaal gebruikt bij de Romeinen. Deze voerden de steenbakkerskunst in onze gebieden in niettegenstaande de Kelten reeds vertrouwd waren met de pottenbakkerij en dus in staat waren van baksteen te maken. Of ze dit gedaan hebben is niet bekend. De Romeinen waren de eersten die in ons land ovens bouwden voor baksteen en pannenfabricatie. Ze gebruikten meestal vette klei en dit vooral voor dakpannen.

Het werken met vette klei vergde een zeer goede voorbereiding, een kundig droogprocédé en een goede baktechniek. Vooral het drogen is een delicate operatie en daarom moet de steen zo dun mogelijk zijn. Voor dakpannen was dat geen probleem, maar bij de baksteen heeft het als consequentie dat de stenen een klein volume hebben en dus weinig rationeel te verwerken zijn. De muren van de Gallo-Romeinse basilica te Trier bevatten evenveel mortel als baksteen.

Het moderne baksteenformaat 200 x 105 x 40 mm is eveneens opvallend plat en wordt daarom meestal Romeins formaat genoemd. De historische Romeinse baksteen is echter heel wat langer en breder. Na de val van het Romeinse Rijk is over de geschiedenis van de eventuele baksteenproductie niet veel bekend.

In Vlaanderen kent men geen enkel bakstenengebouw dat vóór het jaar 1200 werd opgericht. De eerste gebieden waar men bakstenen verkoos boven natuursteen waren de Poldergebieden. De reden daarvoor was dat deze streek over geen natuursteen beschikte en geen goede waterwegen had die de streek met de steengroeven verbonden. De klei en de turf voor het bakken waren ter plaatse voorhanden.

De eerste steenbakkers en baksteenbouwers zijn waarschijnlijk de kloosterorden. In de loop van de eeuwen veroverde de baksteen ook het binnenland. Men kan aannemen dat de middeleeuwse kloosters met veldovens werkten maar ook kleine vaste ovens hadden voor de productie van pannen en vloertegels. De naam paapoven houdt immers verband met het middeleeuwse woord "paep", een mindere fraaie benaming voor een kloosterling. Ze gebruikten in tegenstelling met de Romeinen geen vette klei, maar wel leem, wat hen toeliet veel dikkere stenen te maken. Andere voordelen van leem zijn dat het gemakkelijker droogt en vorstbestendiger is. Leem is op zeer kleinere diepte te vinden en de voorbereiding ervan is geen zeer delicate operatie.

Vanaf de 14e eeuw verschijnt het specifieke beroep van steenbakker. Transport was een belangrijk probleem en de steenbakkerijen vestigden zich dan ook zo dicht mogelijk bij een stad.

Afgezien van de afmetingen evolueert de technologie van het steenbakkersbedrijf van de Middeleeuwen tot aan de industriële revolutie slechts weinig. De fabricatie met veldovens blijven tot ver in de 20e eeuw bestaan naast de geïndus-

trialiseerde ovens die vanaf het midden van de 19e eeuw in werking traden.

Vanaf de industriële revolutie steeg de vraag naar bakstenen zeer snel en werd de baksteennijverheid gemechaniseerd. De traditionele veldovens op het platteland bleven echter bestaan.

Vormmachines werden uitgevonden maar vermits het rendement van deze tuigen meestal vrij laag ligt, is het vormen met de hand stukken goedkoper. De veldoven wordt voortaan met kolen gestookt en voorzien van vier muren en een dak. Dergelijke oven noemt men een klampoven.

De tunneloven, gecompliceerder van bouw wordt pas 100 jaar later algemeen gebruikt. In 1858 komt de ringoven in voege en zal het veld moeten ruimen voor de tunneloven rond de jaren 1950. Het natuurlijk drogen blijft echter bestaan.

De technologische en maatschappelijke evolutie heeft tot gevolg dat het aantal steenbakkerijen van jaar tot jaar vermindert. Niettegenstaande de mechanisatie blijft de baksteenindustrie tot lang na 1940 een sector waarin de handenarbeid een belangrijke rol speelt vooral in de veldovensteenbakkerij die tot ver in de 20e eeuw in gebruik blijft in onze streken.

De veldovens hadden uiteraard een lager rendement dan de vaste ovens maar hielden lang stand omdat men ter plaatse kon werken en er waren geen transportkosten. Het lukken van het bakproces in deze oven was en bleef steeds onzeker.

Het vervaardigen van de baksteen

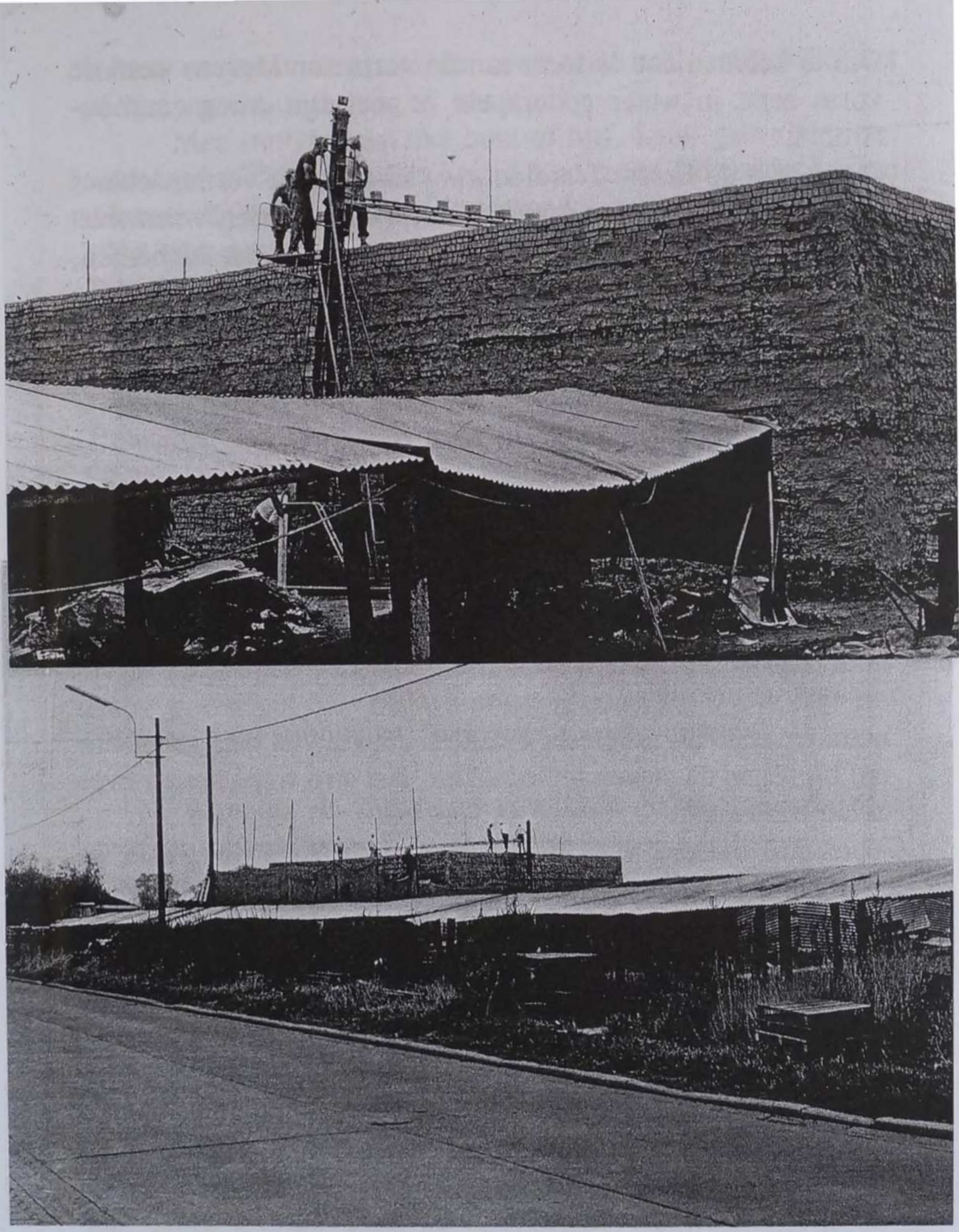
In het vervaardigen van baksteen kan men verschillende bewerkingen onderscheiden. De technologische principes zijn door de eeuwen heen weinig veranderd, enkel de mechanische hulpmiddelen evolueerden.

Het steenbakkerseizoen van maart tot oktober werd de "campagne" genoemd. Wanneer men een stenen huis wilde

bouwen haalde men de vruchtbare bovengrond weg en legde die terzijde. Men begon begin oktober met de kareelleem uit de kelder te halen en gebruikte hiervoor rechte spaden (schuppen). Bij zachte winters maakte men reeds de gewenste hoeveelheid aarde met een schop los en zette ze in hopen. De massa aarde werd zo lange tijd blootgesteld aan regen, sneeuw en vorst waardoor ze een betere kwaliteit kreeg. Men liet de natuur de gehele winter zijn werk doen, immers de weersomstandigheden hadden gunstige invloeden op de afgestoken aarde. Het stukvriezen van de grote kluiten verpulverde de leem en die werd dus fijner. De regen bevorderde de plasticiteit. In steenbakkerstermen sprak men van het "rotten" van de grond.

Bij aanvang van het zomerseizoen werd de aardehoop opnieuw afgestoken en met zavel en water vermengt tot een plastische massa. De modder mocht niet te nat en niet te droog zijn. Men sprak van de "meuter". De klei werd nu gekneed met de handen of met de voeten en verder gereinigd van onzuiverheden zoals steentjes, wortels van planten enz. Men diende een homogene massa te verkrijgen. De samenstelling en het watergehalte diende overal gelijk te zijn.
De "aanvoerder" voerde de "meuter" met zijn kruiwagen naar de tafel van de "vormer". Rond de tafel was droog zand gestrooid om te beletten dat de modder aan de grond zou plakken.

Tot de 20e eeuw werd de baksteen nog op ambachtelijke wijze gevormd. Het vormen gebeurde aanvankelijk met de hand en zonder vorm, op vormtafels die opgesteld stonden op de droogplaats. Later gebruikte men houten vormraampjes. De vorm bestond uit een lang houten bakje, dat door middel van een plankje in twee gesneden was. Elk gedeelte had de afmeting van een kareel. Daar de leem 10 tot 20 % kon krimpen werden deze raampjes zoveel groter gemaakt dat men bij de gebakken steen de gewenste afmetingen kreeg.

Foto's 1 en 2: Een veldoven in bedrijf aan de Leopoldstraat

Om te beletten dat de leem aan de vorm zou kleven, werd de vorm eerst in water gedompeld of met fijn droog zand bestrooid.
Omstreeks de Eerste Wereldoorlog kwamen de vormmachines in gebruik. De steenpers was een stevige metalen vorm. Het geheel werd samengedrukt met een systeem van hefbomen, waarop de arbeider met zijn lichaamsgewicht ging wegen.

Een vers gevormde steen bevatte nog teveel vocht en diende gedroogd te worden alvorens in de oven te worden geplaatst anders zou de steen scheuren. Het drogen gebeurde in open lucht.

De gevormde steen werd eerst op zijn platte kant gelegd, wanneer die voldoende gedroogd was, werd hij op de smalle zijde gelegd (gekant) zodat ook de onderzijde kon drogen. Eens hard genoeg zette men de stenen in rijen van 10 tot 15 stenen hoog met voldoende tussenruimte zodat de lucht er gemakkelijk doorkon. Bij normale weersomstandigheden hadden de stenen drie tot vijf weken nodig om te drogen. De regen was vijand nummer één. De arbeiders maakten vlagen van lang roggestro om bij regen de stenen te bedekken. Het stro werd tussen twee latten bevestigd.
Voor het bakken van de gevormde kleileem bestonden er verschillende oventypes. Men had vroeger veldovens, klampovens of ringovens.

Stenen gebakken in open lucht werden gebakken in een veldoven. De stenen vormden de oven zelf. In onze streken werd dergelijke oven "kareeloven" genoemd. Men noemde dergelijke oven soms "klampoven" doch deze term werd vooral gebruikt voor een oven met gemetselde muren.

Het bakken geschiedde als volgt. Eerst werd de voet geplaatst. Men legde deze aan met een laag stenen van een vroeger baksel. De stenen van de voet werden gezet met uitsparingen van stook- en rookkanalen. Het stapelen van de

stenen en opbouwen van de oven was heel belangrijk, het succes van de oven hing er vanaf.

Men stookte men met hout of turf. Later gebruikte men steenkool of "houlle". Dit woord was reeds gekend in Luikse teksten van het jaar 1195, later onder "oille de charbon" in 1718. Het woord komt van het Frankisch "hulile". Het woord "houlle" is ontleend uit het Romaanse taalgebied. In het Frans betekent "houlle" gewoon steenkool. De oorsprong van het woord moet gezocht worden in het Luikse dialect, waar houlle niet alleen betekent steenkool maar ook "klopsteenkool". Denkelijk ligt hier een mogelijke verklaring voor de naam "houllekolen". Men duidde met deze naam de klompen steenkool aan die de groothandelaar toen kocht. Deze klompen waren ongeveer 30 à 40 cm doormeter. De schepen langs de Dender leverden twee soorten kolen: houlle en smeekolen. Het onderscheid bestond hoofdzakelijk in het verschillende gehalte aan vluchtige bestanddelen en in de grootte van koolbrokken. Bij ons komt "houlle" nog in de woordenschat voor, in andere streken is zij vervangen door gewoonweg "kolen".

Wanneer de oven met steenkool gestookt werd legde men in de voet tussen de richels vette kolen, daarboven een laag groene stenen, waarop kolengruis werd gestrooid. Er waren rechthoekige uitsparingen waarin nogmaals vette kolen werden gegooid en daarbovenop legde men hout. Nadat de voet gevormd was werd de oven aangestoken met stookolie. Daarop kwamen dan weer enkele lagen vormelingen waartussen steenkolengruis gestrooid werd. Het zijn deze kolen die de "witte bloempjes" in de stenen brandden. De oven werd elke dag verder opgebouwd. Nadat het vuur 's morgens bovengekomen was plaatste men weer enkele lagen groene stenen waartussen men kolengruis strooide.

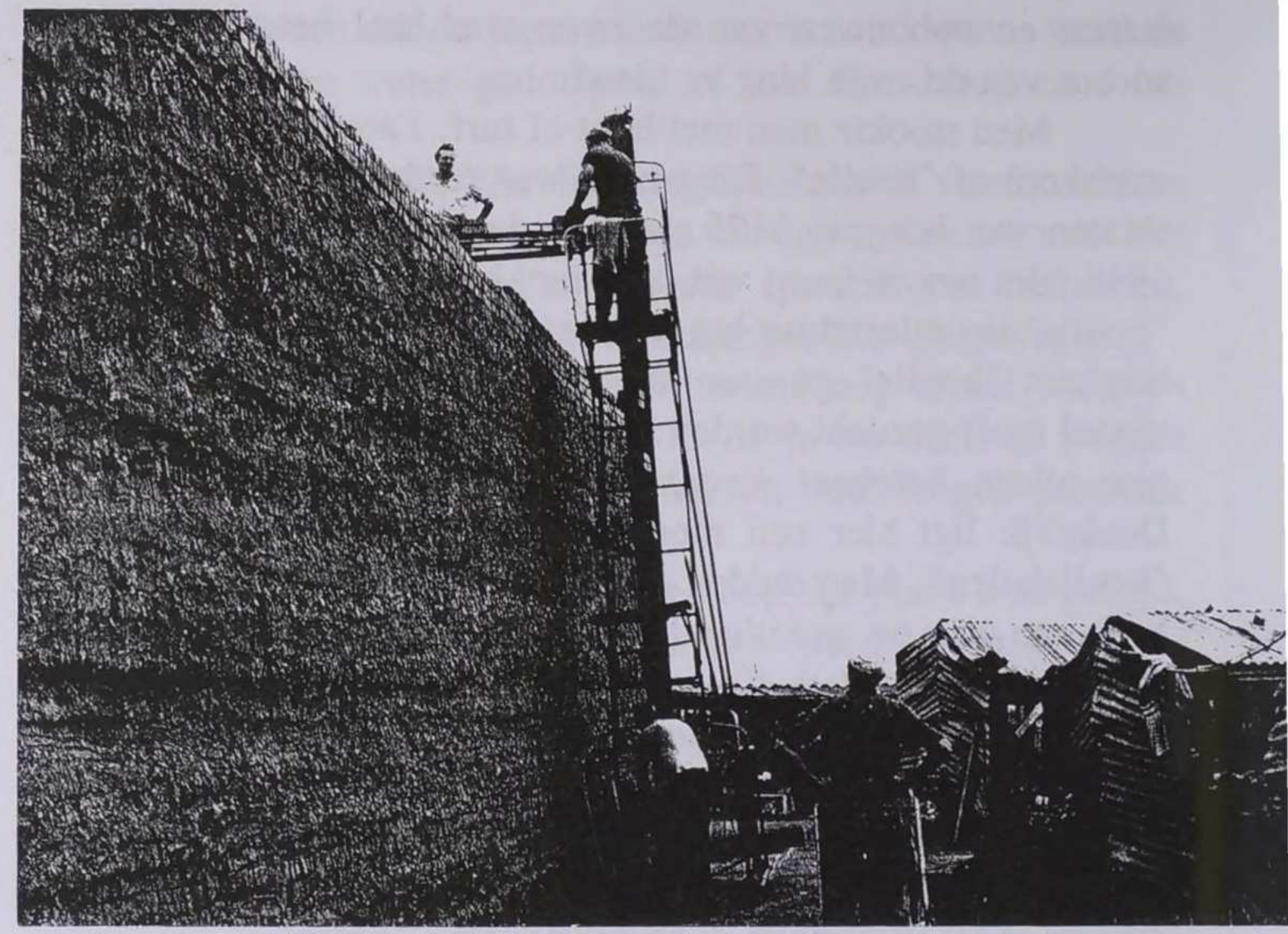

Foto 3: Het opbouwen van de veldoven.
Foto 4: Molenveld te Okegem, 2e kerstdag 1964: Anne-Marie De Jonge bekijkt de zijwand van een veldoven na het bakken. De "zoet" gebakken stenen zijn reeds verwijderd, vandaar het eigenaardig uitzicht van de oven. De afgekeurde stenen liet men vallen. Later zal deze massa steengruis opgeschept en gemalen worden en dienen voor de aanleg van tennisvelden.

De zijkanten van de oven werden afgeplakt met leem om de warmte en de giftige gassen binnen te houden. Er kwam heel wat zwavel vrij en deze was zeer schadelijk voor de omliggende akkers. De tochtgaten werden niet toegemaakt omwille van de luchttoevoer. Men kreeg dus een schoorsteeneffect. Een kleine oven telde ongeveer honderdduizend stenen, een grote een miljoen stenen.

De temperatuur in de veldoven bedroeg tussen de 800 en de 1200 graden Celsius. Vermits men de temperatuur hier moeilijk kon regelen was de gebruikte kleisoort van bijzonder belang. Het smelt - en sinteringspunt mochten niet te ver uit elkaar liggen. Men spande soms rond de oven zeilen opdat de wind het gelijkmatig gloeien van de oven niet zou kunnen verstoren.

De oven kon ook in één keer opgebouwd worden met de steenkool ertussen en vervolgens aangestoken. Wanneer het vuur een paar uren goed doorgebrand had zette men de monden dicht en besmeurde ze met klei, met openlating van een opening in iedere mond van circa 8 cm in het vierkant. Het verder stoken van de oven bepaalde zich dan in hoofdzaak tot het bewaken ervan, het dichten van scheuren en het afschermen van te felle wind door rieten matten. Het geheel werd dikwijls ook nog gestut door houten balken.

Er was een speciale kledij nodig om bestand te zijn tegen de hitte bij het aansteken. Deze bestond uit hoge "kloe-

fen", twee "floeren" broeken boven elkaar aangetrokken, twee paar kousen en een toegebonden broek.

Wanneer de oven na gemiddeld 8 tot 9 dagen uitgebrand was werd hij "afgepeld". De buitenste lagen waren onbruikbaar omdat ze niet genoeg doorbakken waren.
Het uithalen van de stenen was vroeger dikwijls vrouwenwerk. De boven- en de buitenlaag werden verwijderd. De stenen werden losgekapt. Rubberen lappen werden gebruikt om de vingers te beschermen tegen de scherpe kanten van de "boere-steen".

De bakker en de inzetters waren tijdelijke werknemers die van de ene werf naar de andere trokken en voor een bepaald bedrag de oven opbouwden.

De **klampoven** was een verbetering van de veldoven omdat men rond de oven een muur bouwde en een dak op enige afstand om de rook te laten ontsnappen. Het baksel is daardoor beschermd tegen ongunstige weersomstandigheden waardoor het afval sterk vermindert. In de muren langs de buitenkant zijn onderaan openingen om het vuur te controleren. Deze ovens zijn meestal hoge rechthoekige ruimtes.

De techniek van de klampoven is vrij eenvoudig en lijkt erg op deze van de veldoven. Op de bodem wordt een laag oude stenen gelegd, hierop komt een tweede laag waartussen steenkool werd aangebracht. Over de ganse lengte zijn met hout gevulde gangen voorzien om de oven te doen branden. De oven wordt verder volgetast met stenen, waarbij na elke laag weer steenkool wordt aangebracht. De steenkolen worden kleiner van afmetingen naar boven toe. Tenslotte wordt de trapsgewijze getaste oven aan de open zijde met klei dichtgesmeerd en bovenaan met oude steen toegestopt om warmteverlies tegen te gaan. Na 4 tot 8 weken is de oven uitgebrand.

De **paepoven of houtoven** vindt zijn oorsprong op het einde van de 17e eeuw bij de kloosterlingen van Sint-Bernards

aan de Schelde. Het product wordt "steen van de paepe" genoemd, bij wijze van minachting. Als brandstof wordt hout gebruikt later steenkool.

De paepoven is eveneens een rechthoekige gewelfde ruimte van gemiddeld 7 meter lengte, omgeven met 1 meter dikke muren en 3,25 meter hoog en breed. Onder de ovenvloer is een ruimte voor aanvoer van lucht bij het stoken. De brandstof wordt geworpen op drie roosters. IJzeren deurtjes sluiten voor en achter de vuurmonden af. In de kruin zijn boven de middenste roostering zes luchtgaten aangebracht. Boven de zijroosters bevinden zich zeven kleinere gaten waarmee het vuur kan worden geregeld. Aan de voorzijde is een opening om de steen te kunnen in en uit zetten. Het stoken van de oven duurt twee dagen. Alle openingen worden dan gedicht en men laat de oven vijf dagen afkoelen. Door het groot aantal gaten is het proces goed controleerbaar en verkrijgt men één soort steen met een zuiver rode kleur.

De **ringoven** bestond uit een ringvormig kanaal voorzien van een groot aantal deuren. In het gewelf zijn stookgaten aangebracht waardoor de steenkool kan worden ingebracht. De rook wordt afgevoerd via een centrale schouw. De te bakken steen wordt in de oven gebracht en de stoker kan het vuur in een tiental dagen de hele ring laten doorlopen en daarbij luchtaanvoer en rookafvoer zo regelen dat een optimaal termisch rendement bekomen wordt. Het voordeel van de ringoven is dat hij economisch is in brandstofverbruik en voortdurend produceert. Er is ook minder afval.

De **tunneloven** bestaat uit een opwarm- en afkoelzone, die achtereenvolgens door de bakstenen wordt gepasseerd. De stenen worden op vuurvaste wagens geplaatst en over een spoor getrokken. De tunnel heeft een doorsnede van ongeveer 2 x 4 m en een lengte van 60 tot 100 meter. In het midden bevindt zich de warmtebron die een temperatuur ontwikkelt van

1400 graden Celsius. Aan het begin van de oven zijn een luchtsluis en schoorsteen met regelbare trek aanwezig.
Het grote voordeel van deze tunneloven is dat men het bakproces nauwkeurig kan regelen. Dit systeem vergt minder mankracht en de productie is aanzienlijk hoger dan bij de ringoven.

Kwaliteit – maten - lonen

De kareelstenen in onze streken werden vervaardigd uit een glimmerhoudend groengrijs fijn zand, soms met kleine kleilenzen op groengrijze klei. Deze grondsoort beslaat het grootste gedeelte van Okegem vooral het gebied Leopoldstraat, Aalstersesteenweg en Bosstraat.
De kleur van de steen werd bepaald door de aanwezigheid van mineralen. Rode baksteen kreeg zijn kleur van de ijzeroxide, gele door de kalk en de bruine baksteen door de aanwezigheid van mangaandioxide. Hoe hoger de baktemperatuur, hoe roder de kleur. De stenen aan de buitenkant van de oven waren meestal onvoldoende gebakken. Ze waren lichter van kleur en verpulverden gemakkelijk. Deze stenen werden voor de binnenmuren van de woningen gebruikt. De goedgebakken stenen hadden de juiste temperatuur ondergaan en dienden voor de buitenmuren van de huizen. De te hard gebakken stenen kwamen uit de kern van de vuurhaard. Ze waren blauwzwart en men gebruikte ze voor de fundering.

De klassieke baksteen 18 cm x 8,5 cm x 5 cm waren de zogenaamde "boerkes". De maten van de stenen veranderden in de tijd. Wij maten ze in talrijke oude gebouwen te Okegem.
- In het oudste gebouw te Okegem "het Hof te Hazeleer" zijn de afmetingen van de stenen van de schuur 22 cm x 6 cm x 8 cm dikte. De afmetingen van de stenen van het woonhuis zijn 24 cm lengte, 5 cm breedte en 8 cm dikte.

- De zuidgevel van het schip van de kerk, in 1842 gebouwd, is opgetrokken in baksteen 20,5 cm x 10 cm x 5 cm. Bij de aanzet van het 6e venster ziet men een bouwnaad die dateert van de vergroting van 1905-1906. De muur is vanaf deze scheidingslijn in stenen gemetseld van 22 cm x 11 cm x 5,5 cm. De muren van de luikamer zijn in baksteen gemetseld. De westrand is zeer onregelmatig en de bakstenen hebben als afmetingen 26 cm x 12 cm x 6 cm. De andere wanden zijn gemetseld met baksteen van 23 cm x 11 cm x 5 cm.
De muren van de westwand van de klokkenkamer hebben dezelfde afmetingen als de luikamer.
- Het hof Van Holder in de Fonteinstraat waar de schuur in 1904 herbouwd is heeft als afmetingen van de stenen 21 cm x 5,5 cm x 6 cm. De gebouwen links hebben als afmetingen 21 cm x 5 cm x 6 cm.
- Judo Van Holder liet op een stuk akkerland gelegen langs de Bosstraat de grond uitvormen tot kareelstenen voor de bouw van de zusterschool. De afmetingen van de stenen van de school, klooster en muur zijn 20 cm x 6 cm x 9,5 cm.
- De stenen in het huis De Roose in de Leopoldstraat, gebouwd rond 1930 door "Pië den boomkapper" heeft als afmetingen 20 cm x 6 cm x 9,5 cm.
- De stenen in de huizenrij hoek Bosstraat-Leopoldstraat hebben als afmetingen 18,5 cm x 6 cm x 9 cm.

In 1863 besliste de Kerkfabriek van Okegem, die plannen had om een nieuwe pastorie te bouwen, een oven steen te laten vormen op een perceel grond dat eigendom was van de weduwe De Boeck. Petrus De Brabanter werd aangezocht als "vormer" van de stenen en werd hiervoor betaald telkens hij met een hoeveelheid steen klaar was.

De schatbewaarder van de Kerkfabriek noteerde volgende uitgaven in zijn register van ontvangsten en uitgaven:
18.000 stenen (50 fr), 10.000 stenen (26,18 fr), 14.500 stenen (51,69 fr), 19.000 stenen (51,69 fr), 13.000 stenen (35,36 fr).

Petrus De Brabanter had dus 74.500 stenen gevormd waarvoor hij 200,13 frankkreeg als loon.

Nadien moesten de gevormde stenen "ingezet worden" en gebakken. Als inzetters werkten: Petrus De Brabanter en deze kreeg 21,39 frank loon, Adriaan De Winne 14,72 frank, P. Minneur 7,75 frank, Ch. De Schrijver 2,53 frank, Ch. Van Snick 10,14 frank, Jos De Brabanter 13,26 franken Louis Van Eeckhout 12,00 frank. De inzetters hadden 81,79 frank verdiend.

De ontvanger van de Kerkfabriek vermeldt verder nog volgende uitgaven: betaling van jenever en bier dat aan het werkvolk gegeven werd 16,00 frank, om de nodige zavel te halen 8,00 frank, voor het aanvoeren van water 9,00 frank, voor het brandhout 4,00 frank, voor 900 pond gelui-stro[3] 22,00 frank en voor de kolen die Ch. De Boitselier leverde 146,50 frank. De uitgaven bedroegen in totaal 205,50 frank. Tenslotte werd aan de weduwe De Boeck een vergoeding van 30,00 frank voor de grond betaald.

Bij de benoeming van E.H. De Vriendt als pastoor van Okegem in 1864 stond er dus een oven baksteen klaar om de nieuwe pastorie te bouwen. De werken gingen niet door en de steen werd gebruikt om een muur op te trekken rond de voortuin van de pastorie en langs de straat die leidde naar de brug[4].

Een kareelarbeider aan het woord

Jozef Allaerd geboren te Denderhoutem in 1930 en gehuwd met Lea Van Der Donck woont sinds 1956 aan de Kattestraat

---

[3] gelui = gedorst roggestro dat uitgeschud werd zodat het korte stro er uitviel. Dit gelui diende tot bescherming van de stenen.

[4] Liber Memorialis - Pastoor Van Vreckem (1940-1952).

nr. 60. Hij vertelde ons hoe kareelstenen vervaardigd werden na de Tweede Wereldoorlog.

Hij was toen 15 jaar en werkte samen met zijn vader en broer bij ondernemer Van Vaerenbergh op de Bakergem die ook te Okegem een vergunning had voor het oprichten van een veldsteenoven.

Het waren soms lange werkdagen van 4 uur 's morgens tot 21u30 's avonds. Gemiddeld werkte men 16 uur per dag en de lonen werden betaald per 100 stenen.

In de winter was het rustiger en dienden we vooral grond "te keren" met steekschoppen om zo vanaf maart de stenen te kunnen vormen. Men kapte de grond los vooraleer deze naar de pers (pres) te brengen. Dit noemde men het verluchten van de grond. Met kruiwagens voerde men de grond naar de pres. De pres bestond uit een cilinder, voorzien van een rechthoekige opening die via een hefboomsysteem de leem samenperste en zo via een opening naar buiten geduwd werd. Het hefboomsysteem noemde men in onze streken "een wringer".

Men schepte met een korte steelschop de grond op de machine en legde de gevormde stenen op kruiwagens die lang waren en voorzien waren van een kijkgat vooraan om te zien waar men reed. Op dergelijke kruiwagens konden verschillende honderden stenen gestapeld worden. Men reed er mee naar de "de gamme" (de droogplaats) en stapelde de stenen zodanig dat de wind er overal goed tussen kon.

Bij slecht weder moest men 's nachts de stenen gaan beschermen tegen de regen door rieten matten te plaatsen en bovenop de stenen dakpannen te plaatsen.

Na de droogtijd diende de oven gevormd te worden. Men legde eerst een vijftal lagen gebakken stenen als voet en daarop kolen. Op die kolen kwamen een eerste laag gedroogde stenen en dan kolengruis. Het kolengruis werd in mandjes van ongeveer 2 kg geschept en zoals een zaaier op het veld op de

stenen gestrooid. Een oven kon zo 40 à 50 lagen steen hoog zijn (± 800.000 stenen). Na de vijfde laag werd de oven in brand gestoken en zo verder opgebouwd. Een stelling werd er tegen gebouwd om gemakkelijk de stenen te kunnen stapelen. Men beschermde zijn voeten met kloefen die dikwijls verbranden. De gassen waren zeer schadelijk, daarom dronk men regelmatig een druppel jenever. Door de hevige warmte had men geen eetlust en dronk men veel bier.

Onze ploeg bestond uit 8 man die de stenen inzette, 4 persers en een kareelbakker. In 1956 ben ik gaan uitkijken naar een ander beroep en werd chauffeur.

Okegemse kareelovens

Het Koninklijk Besluit van 29 januari 1863 legde een reeks voorschriften op voor het oprichten van een kareeloven. De aanvraag voor het oprichten van een kareeloven gebeurde bij het Schepencollege, dat na onderzoek de toelating verleende.

- De ovens dienden ingezet te worden op percelen, tenminste op 25 m afstand van de openbare wegen en van de aanpalende percelen waarvan de ontginner geen eigenaar was of hij niet in gebruik had en op tenminste 50 m afstand van de dichtstbijgelegen huizen.
- Bij het inzetten dienden de ovens voortdurend omringd te zijn met schutten in goede staat, die 2 meter boven de ovens dienden uit te steken.
- De ontginner diende een schuilplaats op te richten in de onmiddellijke nabijheid der werken, teneinde de werklieden te beschutten tegen regen en waar zij hun eetmalen kunnen nemen en hun gereedschap bergen.
- De steenaarde mag uitgehaald worden tot op 1 m van de grens der percelen, die de ontginner niet in gebruik heeft of die aan anderen toebehoren. De helling der wanden dient hoogstens 45 graden te zijn. Indien de laag steenaarde hoger ligt dan de

aanpalende gronden, mag ze uitgehaald worden tot aan de grens der percelen, zonder dat er evenwel ongemakken zouden uit voortspruiten of belemmering van de waterloop.
- De putten door het uitgraven gemaakt dienen zonder uitstel gevuld, teneinde te beletten dat er moerassen zouden gevormd worden.

In het register met de notulen van het Schepencollege van Okegem staan verschillende aanvragen genoteerd voor het oprichten van een kareeloven. Volgende vergunningen worden uitgereikt:
- Judo Van Houtem vraagt op 12 juli 1855 een kareeloven voor eigen gebruik in te zetten en te bakken op een perceel grond gelegen aan de Kattestraat, gekend onder de naam het Slabbersgat (waar de vroegere molen zich bevond). Er kwam één protest van Hendrik Covens die vroeg om na de oogst van de vruchten de werken aan te vangen. Op 24 juli 1855 werd de vergunning voor één jaar gegeven.
- In het jaar 1857 vraagt diezelfde Judo Van Houtem een vergunning voor het oprichten van een kareeloven aan de Kattestraat perceel nr. 294.
- Petrus Janssens vraagt op 23 juli 1857 op een perceel grond gelegen in het Bosveld 18 a 90 ca groot, bekend onder nr. 278 een kareeloven op te richten voor eigen gebruik. Op 6 augustus 1857 wordt de vraag ingewilligd voor één jaar.
- Op 11 mei 1889 vraagt Vanholsbeke Jozef, landbouwer, een kareeloven op te richten op de Leenen te Okegem op perceel nr. 304 grenzende aan August Van Laeren.
- Frederik Van den Berghe landbouwer te Okegem vraagt om een kareeloven te mogen inzetten en bakken op zijn eigendom naast het station te Okegem op 1 juli 1891.
- Emmanuel Van den Broeck vraagt in 1897 een kareeloven op te richten aan zijn woning. De plaats is niet vermeld.

- Op 5 juni 1901 vraagt Frans De Lanoy wonende te Lede om kareelstenen te bakken op een perceel land nabij het station.
- Charles Louis Van Eeckhout, landbouwer aan de Neerbeek te Okegem, vraagt op 2 juni 1901 een kareeloven op te richten achter de woning van Petrus Debbaut.
- Van Cotthem Frans vraagt op 2 mei 1902 een kareeloven op te richten op grond genaamd "de Kazak"
- Op 22 mei 1904 vraagt Joseph Van Isterdael, landbouwer te Okegem, een kareeloven te mogen bakken op grond van de weduwe Adriaan Van den Berghe gelegen aan de Kattestraat.
- Hippoliet Droesbeke, koopman in hout, vraagt op 21 augustus 1904 een kareeloven te mogen bakken op grond van Petrus De Roose gelegen in de wijk de Beek en grenzend aan de Aalstersebaan.
- Camille Joseph De Coen vraagt op 21 mei 1907 een kareeloven te mogen oprichten in het Bosveld sectie nr. 277.
- Emmanuel Buydens vraagt op 24 maart 1908 een vergunning voor het oprichten van een kareeloven op het Kouterken.
- Van der Speeten Odilon vraagt op 15 maart 1910 een vergunning voor het oprichten van een kareeloven aan de Ninoofsebaan.
- Petrus De Roose vraagt op 13 augustus 1912 een vergunning voor het oprichten van een kareeloven op de Rattenberg.
- Benoit Vernaillen deed een aanvraag in 1918 voor het bakken van 50.000 stenen op het Bosveld.

In het register van briefwisseling met het Provinciebestuur vonden we dat aan Constant Van De Spiegel in 1923 een Koninklijk Besluit van 8 april 1923 over de steenbakkerijen werd meegedeeld. Constant liet 450.000 stenen bakken op Winterdael in de Leopoldstraat.

Het register van de vergunningen verleent tot het bekomen van machtiging eerste klas (KB 10/8/1933) bevat volgende inschrijvingen voor het oprichten van steenbakkerijen:

- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 617A aangevraagd door Alexis Van Bossuyt uit Iddergem op 6 februari 1933 voor een periode van 10 jaar De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 24/3/1933.
- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 244L aangevraagd door Van Vaerenbergh August uit Ninove op 22 juli 1935 voor een periode van 10 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 4/10/1935.
- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 617D - 244L aangevraagd door Alexis Van Bossuyt uit Iddergem op 5 maart 1946 voor een periode van 10 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 16/7/1946.
- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 244P aangevraagd door Louis Leclair uit Ninove op 11 juli 1946 voor een periode van 10 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 22/10/1946.
- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 245-615-615A2 aangevraagd door Van Ginderdeuren uit Iddergem op 17 juli 1946 voor een periode van 10 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 22/10/1946.
- Een steenbakkerij op grond gekend ten kadaster van Okegem onder nr. 176A aangevraagd door de gebroeders De Roose uit Okegem op 6 januari 1951 voor een periode van 5 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 30/3/1951.

- Een veldsteenbakkerij met electropers aangevraagd door Louis Leclair op 16 mei 1952.
- Een steenbakkerij met veldoven op grond gekend ten kadaster nr. 615 aangevraagd door Van Bossuyt Alfons uit Okegem op 18 mei 1956. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 2/11/1956.
- Een steenbakkerij en exploitatie van een kleigroeve in de Leopoldstraat nr. 616A-B aangevraagd door Van den Broeck Jan Arthur uit Hekelgem op 10 januari 1957 voor een periode van 5 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 24/4/1959.
- Een steenbakkerij met veldoven aangevraagd door Van Geite Willy uit Hekelgem op grond nr. 619 voor een periode van 10 jaar op 18 juli 1962. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft de toelating op 23/11/1962.
- Een steenbakkerij aangevraagd door de weduwe Van Bossuyt uit Okegem op 3 november 1965 voor een periode van 15 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft de toelating op 8/7/1966.
- Een steenbakkerij met kleigroeve aangevraagd door Gettemans Jozef uit Iddergem op grond in de Leopoldstraat nrs. 592-615-613-614 op 27 maart 1969 voor een periode van 10 jaar. De Bestendige Deputatie van de Provincieraad geeft zijn toelating op 24/10/1969.

Historische schets van de steenbakkerij De Roose

Tijdens een gesprek met Marcel De Roose vertelde hij me volgende gegevens over de steenbakkerij De Roose.

De geschiedenis van de steenbakkerij De Roose begint met de figuur van "Pië de Boomkapper" (Petrus De Roose) afkomstig uit Belsele-Waas en gehuwd met Benedicta Van Holsbeek. Het echtpaar kocht in 1900 een stuk grond in de Leopoldstraat

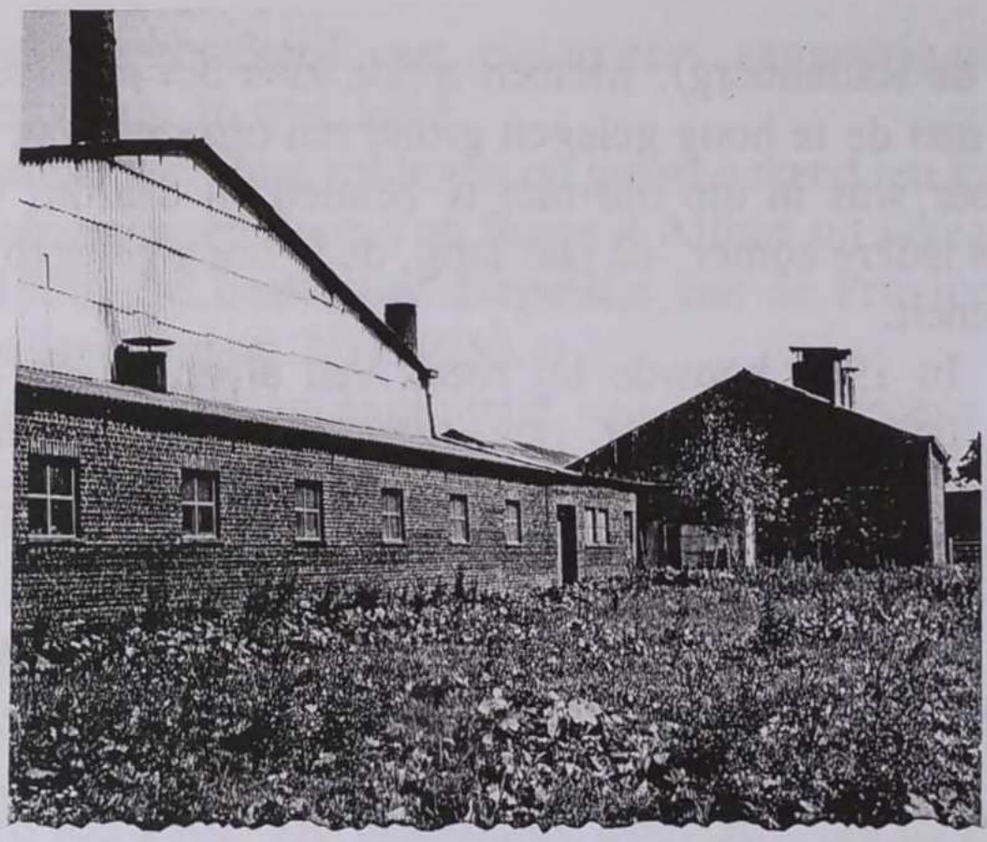
(toen de Rattenberg). Meteen stelde zich het probleem wat te doen met de te hoog gelegen grond ten opzichte van de straat. Vervoer was in die tijd niet te betalen en daarom verwerkte Petrus iedere zomer, 12 jaar lang, de te hoog gelegen grond tot bakstenen.

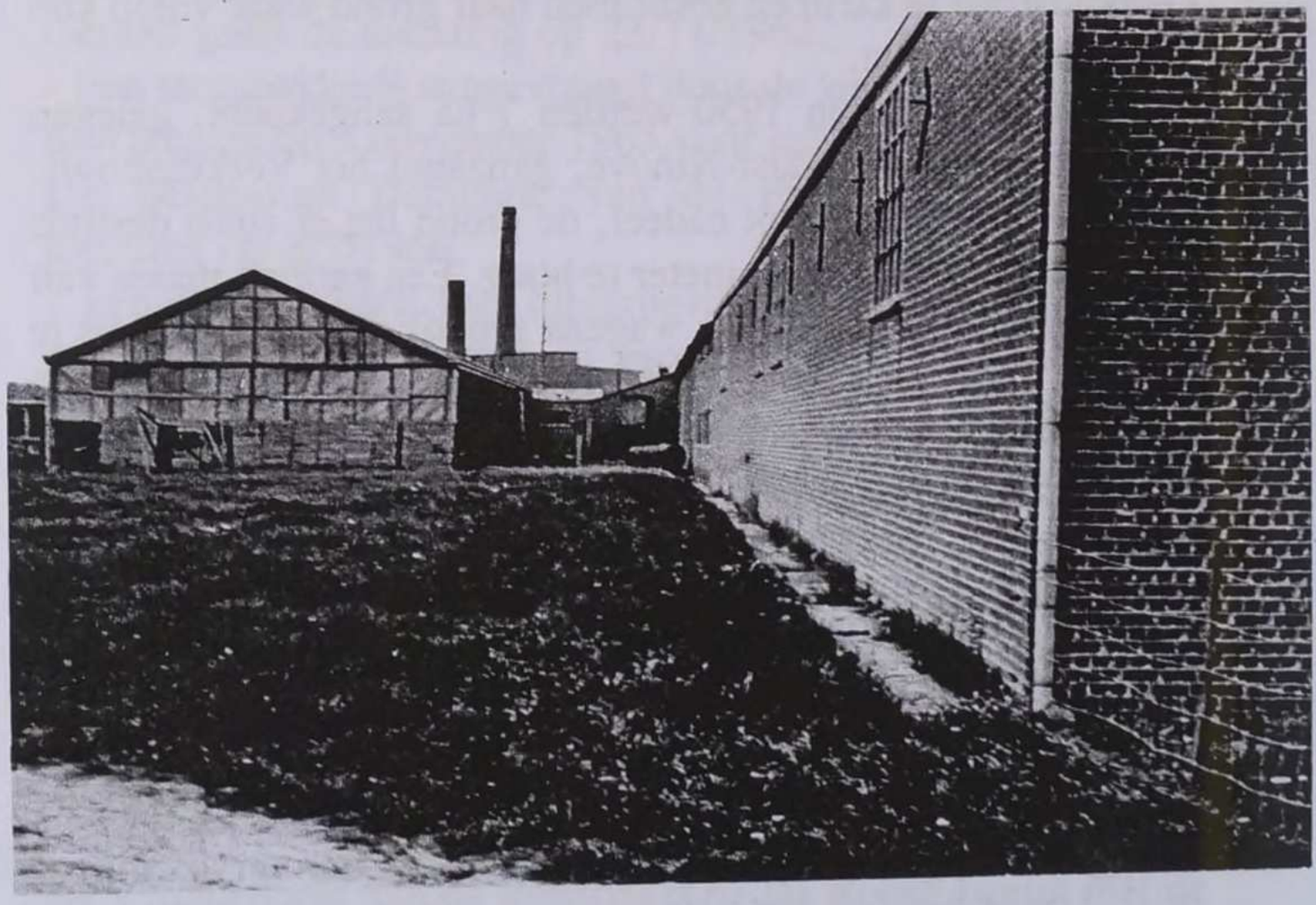
In 1902 bouwde hij reeds een eigen huisje en enkele jaren later zou hij er nog twee bijbouwen. Ondertussen verkocht hij de bakstenen tot de grond volledig uitgeperst was en was het terrein dienstig voor zijn grote liefde: een houtzagerij.

Zijn vier zonen Felix, Jozef, Frederik en Hypoliet waren eveneens tewerkgesteld in het familiebedrijf en het bedrijf groeide met de jaren. Weldra waren de terreinen aan de Leopoldstraat te klein en zocht men naar grond waar volop kon uitgebreid worden.

Rond de jaren 1950 werden 7 ha aangekocht, gelegen langs de Steenweg Aalst-Ninove, genaamd het Verkenshooft. Er was slechts één groot nadeel, de grond lag er zoals destijds in de Leopoldstraat twee meter te hoog. Een enorme massa van 150.000 m3 (10.000 zware wagens grond) diende verplaatst te worden. Men was mondeling overeengekomen om die grond over te laten aan een aannemer die er de autosnelweg E5 (E40) zou mee ophogen in de omgeving van Aalst. Als puntje bij paaltje kwam had men de grond niet meer nodig en het enige alternatief was de grond uitvormen tot stenen. De relaties met de banken waren ondertussen al op vertrouwelijker voet en liever in veldovens te bakken, werd voor die tijd een allermodernste steenbakkerij gebouwd die achteraf gezien ook de beste investering bleek te zijn voor het "grondprobleem". Men kon een ± 150 miljoen stenen op een tijd van 20 jaar vervaardigen.

Op 6 januari 1951 deden de gebroeders De Roose een aanvraag tot het bekomen van een vergunning om op een stuk grond, Aalstersesteenweg nr. 176 a, sectie A, 120 m op 320 m, klei uit te bakken in veldsteenovens, een delfmachine en

Foto's 5 en 6: De gebouwen van de steenbakkerij aan de Aalstersesteenweg

drie electropersen met electromotoren van 1 tot 10 kw op te stellen. Op 21 maart 1951 werd hun vraag ingewilligd en kon men de overtollige grond reeds verwerken waar later de eigenlijke steenbakkerij zou plaats vinden. De voorbereiding begon reeds met een firma Samic aan te spreken die gevestigd was in Mechelen (Bonheiden). Deze firma vertegenwoordigde een Duitse firma Rieter-Werke, gevestigd aan de Bodenzee die gespecialiseerd was in dergelijke bedrijven.

De 13e november 1954 werd bij notaris Albert Evenepoel te Ninove de stichtingsakte ondertekend door Petrus-Jozef, Felix-Jozef, Jan-Frederik en Hypoliet-August De Roose. De personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid nam de titel van "Steenbakkerij De Roose Gebroeders" waarvan de maatschappelijke zetel gevestigd was op de Steenweg op Aalst te Okegem.

In 1955 waren het machinepark en de gebouwen klaar voor productie en vroeg men een vergunning om een elektrische cabine in te richten met twee transformatoren van 30 en 315 KVA - 15.000 V - 220V, dit om het machinepark van de nodige elektriciteit te voorzien. Deze elektrische cabine zou later ook dienst doen voor het machinepark van de houtzagerij. Momenteel is deze elektrische cabine nog in dienst.

Men plaatste voor de steenbakkerij een ovengebouw, een pershuis en een droogovengebouw. Om gedurende de winter stenen te produceren bouwde men later een grondloods waar men een enorme hoeveelheid grond in de zomer plaatste om deze in de winter te kunnen verwerken.

In de zomer was de vraag naar stenen groot maar gedurende de winter dienden de paletten afgewerkte stenen droog gestapeld te worden. Dit probleem loste men op door een laadgebouw enkele jaren nadien op te trekken.

De productie van klei tot steen gebeurde als volgt. De grond op het terrein werd afgeschraapt tot 3 meter diepte met een grondbaggermachine en via een spoorlijn van kleine

Foto's 7 en 8: De grondbaggermachine en de spoorlijn. Petrus Nuyts is aan het werk.

"berlines" die getrokken werden door een "locco" kwam de grond terecht in de grondmengelaar (kuip met zuiveringsinstallatie die alle onreinheden tegenhield en verwijderde). Via een vervoerband kwam de gezuiverde grond in de volautomatische strengpers waar de stenen gevormd werden en op maat gesneden werden (regelbaar naar gelang de dikte van de steen).

Eens gevormd werden de stenen automatisch op latten gestapeld en zo tot de "omlader" gebracht. Van de omlader werden de vers geperste stenen met de daartoe bestemde wagentjes naar de droogoven gevoerd waar zij automatisch in schoven geplaatst werden.

Na ongeveer een week gedroogd te hebben waren ze klaar om in de bakoven te gaan. Dit gebeurde ook automatisch en tot dan was er geen enkele werknemer die de steen met de hand had moeten aanraken.

Het stapelen in de oven gebeurde door gespecialiseerde vaklui. Een viertal personen plaatste iedere dag ruim 30.000 stenen in de oven. Aan de andere zijde van de oven plaatste een ploeg werknemers de gebakken stenen op paletten.

De oven was van het type ringoven of Hoffmanoven in zigzag, oorspronkelijk gestookt met poedersteenkool, later met stookolie. De bediening van de inspuiting van de brandstof gebeurde automatisch boven op de oven waar tientallen gaten voorzien waren om de stookolie door een opening in de stenen te verspreiden. De inspuittijd en hoeveelheid brandstof was regelbaar. Iedere week werden op die manier ongeveer 200.000 stenen gebakken.

Er werkten toen in de steenbakkerij een zeventiental mensen. Ze waren vooral afkomstig uit Iddergem, Denderhoutem en Zandbergen. Uit Okegem waren Goelens Frans, Saeys Georges, Nuyts Petrus en Van der Speeten Jean tewerkgesteld.

De voornaamste afnemers van stenen waren de firma's Maessen en De Smet uit Serskamp.

In 1973 stopte men de activiteiten niettegenstaande het bedrijf in volle bloei produceerde. De voornaamste reden was dat de grondstof, de klei op het grondgebied en de omringende velden zoals de Guldenboom volledig ontgonnen was. Men diende uit te kijken naar grondgebied die op grotere afstand van de steenbakkerij zich bevond wat bijkomende kosten in vervoer met vrachtwagens teweegbracht.

In de jaren 70 had men de oliecrisis. Het bakken en het drogen gebeurde met stookolie en het verbruik was ongeveer 15.000 liter per week. Het contract met de firma Shell werd niet nageleefd. Door de hogere olieprijzen was het bakken van de stenen niet meer rendabel. Bovendien waren het machinepark en de oven aan vervanging toe.

Het hoofddoel bleef nog altijd een zagerij op te starten op de ontgonnen grond. Midden de jaren 60 was men reeds begonnen met de gebouwen op te trekken voor de zagerij.

De oude ovengebouwen werden omgebouwd tot houtloodsen en zijn nog altijd in gebruik. Een gedeelte van het machinepark van de steenbakkerij is nog altijd in bepaalde gebouwen aanwezig.

INHOUD

Steenbakkers en steenbakkerijen te Okegem 61
Herman Brantegem

Historische schets van de steenbakkerij De Roose 82
Herman Brantegem